

summary

Zvonko
Bojčić

Arheološki muzej Osijek
Trg Svetog Trojstva 2
HR - 31000 Osijek

Izvorni znanstveni rad

UDK: 904(497.5 Osijek)*04/14"

Ključne riječi:

seoba naroda i srednji vijek
izložba
Arheološki muzej Osijek

UNPUBLISHED FINDS FROM THE TIME OF EARLY MIDDLE AGES IN THE ARCHAEOLOGICAL MUSEUM IN OSIJEK

The time of the movement of the peoples and the early Middle Ages was a turbulent, politically unstable period, ethnically very complex and interwoven. The fall of the Roman Empire, frequent power shifts, border struggles, raids, weakening of economies, new ethnicons that could not stabilize and organize in peace influenced the life in this area.

Constant insecurity and continual changes were the only permanent features in this area. This state influenced existence and work in late Ancient workshops and romanised population that abode there and to selective settlement of different entities that either emerged, left more or less marks in material heritage or soon vanished from the political scene.

Returning to the topic of material legacy of that time housed in the Archaeological museum in Osijek it could be easily noted that it is a true reflection of the depicted circumstances in Pannonia.

Archaeological finds of early Middle Ages are impressive testimony of time in which they emerged. They are usually single, chance finds, mostly from destroyed graves, without extra data about excavations.

Exception are finds from the archaeologically researched graves that emerge in times of shorter or longer stable political conditions (the Gepides finds in Vinkovci and a number of Avars-Slavic graves in eastern Slavonia and especially in Syrmia).

The situation changed in the period of the 10th-12th centuries when larger graves of the Bijelo Brdo culture emerged (Bijelo Brdo, Vukovar-Lijeva Bara, Đakovo, Zvonimorovo and others).

We can conclude by the outlined issue that the area of eastern Slavonia had a turbulent past. It was always on the borders of empires and spheres of interest between the East and West. It can be said that it is a politically restless area where various ethnical groups, peoples and powerful states always struggled for power.

The result of the above mentioned is fragmentation, diversity and heterogeneity of archaeological heritage manifesting different impacts, especially in the period from 400 until 800 A.D. Thus it is sometimes difficult to determine if a certain item belongs to one or the other people, if it emerged in the workshops of the Black Sea or in Italic workshops or if it was produced in the workshops of the Romanized population or late Roman ones.

A slightly different picture is the archaeological heritage in the 10th-12th century which is manifested by the finds of the Bijelo Brdo culture. The political conditions settled down in these areas after the last colonists in the Carpathian hollow, the Hungarians, had settled in their ethnical place.

The arrangement in relations between the Hungarian state and Slavic population in these areas brought stability and opened space to universal development which reflected in archaeological heritage of the Bijelo Brdo culture showing the same characteristics in the entire area of the Carpathian hollow from the 10th century until the 12th century regardless of ethnical bearers and workshops in which they were made.

The archaeological material of the movement of early Middle Ages in the Archaeological museum in Osijek truly depicts political, ethnical and economical conditions in eastern Slavonia, Baranya and western Syrmia from the early 5th century until the late 12th century.

Arheološki muzej Osijek tijekom posljednje četiri godine prikupio je vrijednu zbirku predmeta iz vremena velike seobe naroda i ranoga srednjeg vijeka. Nekolicina tih predmeta izložena je u stalnom postavu Seoba naroda i srednji vijek, koji je otvoren za javnost u proljeće 2009. godine. Nakon toga otkupljeno je još nekoliko predmeta iz tog razdoblja, koji još nisu izloženi u postavu. Radi se uglavnom o predmetima s već poznatih lokaliteta, a okolnosti nalaza nisu poznate. Kako ti predmeti nisu arheološki obrađeni i publicirani, to će se pokušati napraviti u ovom uratku.

NEOBJAVLJENI NALAZI IZ RANOG SREDNJEG VIJEKA U ARHEOLOŠKOM MUZEJU OSIJEK

UVOD

Arheološki muzej Osijek osnovan je Uredbom Vlade RH 2005. godine. Nakon obnove i rekonstrukcije dvaju građevina u osječkoj Tvrđi, Muzej je otvoren u studenome 2007. godine.

U prigodi otvorenja u Muzeju je postavljena izložba *Arheološke dragocjenosti istočne Hrvatske*, s eksponatima posuđenim iz slavonskih muzeja te Arheološkog muzeja u Zagrebu i Povijesnog muzeja u Zagrebu.

Muzej je, naime, osnovan bez vlastitog fundusa, tako da je u početnoj fazi bio oslonjen na donacije i posudbe arheološkog materijala iz drugih muzeja.

U periodu od osnutka do danas, Muzej je prikupljao muzejsku građu arheološkim iskopavanjima samog Muzeja te donosom arheološke građe s istraživanja na trasi autoceste koridor Vc, koja su provodili drugi muzeji; Institut za arheologiju iz Zagreba, Hrvatski restauratorski zavod iz Zagreba i arheolozi koji imaju privatne tvrtke za arheološko istraživanje.

Izrada stalnog postava bila je otežana nedostatkom dovoljnog broja izložaka te potrebom da se tek iskopani arheološki materijal očisti, obradi, konzervira i pripremi za izlaganje.

Stoga smo se odlučili na izradu dijela stalnog postava Seoba naroda i srednji vijek, koji je po obimu izložaka najmanja dionica ukupnoga stalnog postava i u kojem je priliv nove građe bio vrlo skroman.

Postav je formiran manjim dijelom donacijama, a pretežno dugoročnim posudbama građe Arheološkog muzeja u Zagrebu, Povijesnog muzeja u Zagrebu, Muzeja Slavonije u Osijeku, Gradskog muzeja Vinkovci, Gradskog muzeja Slatina, Muzeja Đakovštine Đakovo, Gradskog muzeja Požega, Gradskog muzeja Ilok. Dio izložbenog fundusa čini materijal Arheološkog muzeja Osijek s novih iskopavanja i značajan broj izložaka do kojih je Muzej došao otkupom.

Stjecajem takvih okolnosti, Muzej je unazad četiri godine prikupio zbirku predmeta vrijednu pažnje iz vremena velike seobe naroda i ranoga srednjeg vijeka. Nekolicina tih predmeta izložena je u stalnom postavu Seoba naroda i srednji vijek, koji je otvoren za javnost u proljeće 2009. godine. Iza toga otkupljeno je još nekoliko predmeta iz tog razdoblja, koji još nisu izloženi u postavu.

Radi se uglavnom o predmetima s već poznatih lokaliteta, a okolnosti nalaza nisu poznate.

Kako ti predmeti nisu arheološki obrađeni i publicirani, to će se pokušati napraviti u ovom uratku.

POVIJESNI PREGLED

Arheološki nalazi seobe naroda i ranoga srednjeg vijeka, vrlo su upečatljivi svjedoci vremena u kojem su nastali. To su mahom pojedinačni, slučajni nalazi, uglavnom bez bližih podataka o okolnostima nalaza. Pojavljuju se uglavnom na istim, već poznatim, lokalitetima u zaleđu rimskog limesa na Dunavu. Kako bi se bolje razumjela njihova raznorodnost i različitost oblika, potrebno je sagledati vrijeme i prilike u kojem su nastali.

Sveopća kriza koja je sredinom 3. stoljeća zahvatila Rimski Imperij i koju je administrativnim reformama pokušao zaustaviti car Dioklecijan izbila je svom žestinom upravo u vrijeme kad se na granice Carstva sve češće zalijeću razna plemena koja su u valovima nadolazila iz azijskih stepa.¹

Podjela vlasti na auguste i cezare, stvaranje novih središta uprave izvan Rima, otvorili su prostor neprestanim borbama za prijestolje. One su posebno izražene u rubnim dijelovima Carstva pa i Panonija postaje poligon takvih obračuna.²

Svladašvi uzurpatore Maksima i Arbogasta oko 394. godine, zavlada Teodozije čitavim Carstvom. No stabilnosti nije bilo jer je Teodozije umro 395. godine, načinivši prije toga sudbonosni potez: podijelio je Rimsko Carstvo tako da je Istok ostavio sinu Arkadiju, a Zapad Honoriju.³

Područje s kojeg potiču naši nalazi koje ćemo obrađivati, pripalo je, nakon Dioklecijanovih i kasnije Konstantinovih reformi, provinciji Panoniji Secundi (Inferior) sa središtem u Sirmiju, a ulazilo je u sklop Panonske dijeceze koja je kasnije dobila naziv Zapadni Ilirik.⁴

¹ ŠIŠIĆ, Ferdo, Pregled povijesti hrvatskoga naroda, Zagreb 1962, 48

² ŠIŠIĆ, Ferdo, isto, 61., ANDRIĆ, Stanko, Južna Panonija u doba velike seobe naroda, *Scrinia Slavonica* 2, Zagreb, 2002, 129-131

³ ŠIŠIĆ, Ferdo, isto, 48

⁴ ŠIŠIĆ, Ferdo, isto, 48 ANDRIĆ Stanko, Zagreb, 2002, 130-133

Tu podijeljenost, a osobito antagonizam među carskim tutorima Stilihom i Rufinom, iskoriste Vizigoti i iste godine zauzmu Meziju i Trakiju, a 397. Makedoniju i Grčku, izobre 380. godine status saveznika (foederati) na čelu s Gotom Alarikom.⁵

Stanje se u Panoniji pogoršalo. Granica je nesigurna, provala barbarskih pljačkaša sve češće, kao i povremene pobune i međusobni obračuni foederata. Iako su državne institucije i dalje djelovale, njihovo postojanje bilo je formalno. Raspad sustava bio je očit. Posebno su trpjele pogranične provincije u koje su se infiltrirali novodošli barbari kao saveznici, ili su se jednostavno zadržali nakon pljački jer ih nije imao tko istjerati.

Osiromašeni seljaci i odbjegli koloni i sami su se priključivali pljačkaškim skupinama i napadali imanja dojučerašnjih gospodara.

Kada su 405. godine Alarihovi Goti, pritisnuti s jedne strane sve agresivnijim Hunima, a s druge strane ohrabreni nizom nemira i slabljenjem centralne vlasti na Zapadu, provalili kroz Panoniju u Italiju, paleći, pljačkajući, a 410. godine osvojili i opljačkali i sam Rim, pokazala se sva nemoć Zapadnog Carstva da se odupre neprijateljima.⁶

U takvoj je otprilike situaciji bilo Zapadno Rimsko Carstvo i provincija Panonija u vrijeme početka velike seobe naroda. Prvi veći seobeni val pokrenuli su Huni 375. godine kojima su pridružene razne pretežno germanske i sarmatske etničke skupine, Vandali, Vizigoti, Svevi, koji na području današnje Baranje, Slavonije i hrvatskog dijela Srijema nisu ostavili ozbiljnijih arheoloških tragova.⁷

Hunskoj ostavštini pripisuje se par okova od tankoga zlatnog lima s korica spate, ukrašenih polikromijom iz uništenih grobova na rimskom kastelu Ad Novas (Zmajevac), kao i nalaz bizantskog solidusa Teodozija II. i jednoga manjega glinenog vrča.⁸

Smrću hunskog vojskovođe Atila 453. godine, počinje slabiti hunska prevlast u Panoniji, a u tom prostoru nameću se Ostrogoti, Gepidi i Langobardi.⁹

Arheološka ostavština iz vremena seobe naroda u Arheološkom muzeju Osijek može se vezati uz navedene etničke skupine pa ćemo njima posvetiti nešto više pažnje.

Ostrogoti se vrlo rano pojavljuju na prostoru dunavskog limesa, ratujući s Rimskim Carstvom Udarom na limes, nakon

toga, i dozvolom carskih vlasti, naselili su se u Panoniji 376. godine.¹⁰

Smrću Atila 453. godine nastaju razmirice među njegovim sinovima i prevlast Huna počinje slabiti. To su iskoristili podjarmljeni narodi i pod vodstvom gepidskog kralja Ardarika potukli Hune na rijeci Nedau, potisnuli ih iz Panonije, te međusobno razdijelili osvojena područja.¹¹

Među njima ističu se Gepidi i Ostrogoti koji osnivaju svoju državu na području nekadašnjih panonskih provincija: Gepidi gospodare područjem između Tise, Dunava, Olta i Karpata, Ostrogoti vladaju Panonijom sve do 472.god. kad se premještaju na istok a njihov prostor zauzimaju Gepidi s jakim uporištem u Vinkovcima.¹²

U Panoniji, osim zatečenog stanovništva, žive sada razna germanska plemena: Istočni Goti, Heruli, Skiri, Svevi, Rugijci, Gepidi, u Srijemu i Sarmati.

Zapadno Rimsko Carstvo proživljava svoje posljednje trenutke, a kad vođa germanskih plaćenika Odoakar zavlada Italijom, dade pogubiti posljednjega zapadnorimskog cara Romula Augustula 476.godine pa se to smatra krajem Zapadnoga Rimskog Carstva.¹³ Nemirne odnose i sukobe među barbarima iskoristio je istočnorimski car Zenon i naveo Istočne Gote protiv Odoakara te oni kreću 488. godine prema Italiji.

Najprije su savladani Odoakarovi saveznici Gepidi, negdje između Vinkovaca i Vukovara.¹⁴

Osvajanjem Italije, kralj Istočnih Gota postaje civilni i vojni upravitelj prefektore Ilirik. Ostrogotska država ojačava i pod Teodorikom Velikom širi svoj utjecaj izvan Italije. Već početkom 6. stoljeća, točnije oko 504. godine, ponovo zauzimaju ove krajeve, a Sirmij je ponovo središte Panonije Sirmiensis.¹⁵

Nakon dugog razdoblja nemira i nesigurnosti ponovo u Panoniji zavlada mir. Putovi se otvaraju, trgovina cvate, a Goti omogućuju rad kasnoantičkim radionicama.¹⁶ No mir nije potrajao dugo. Nakon smrti Teodorika 526.godine, iskoristio je istočnorimski car Justinijan razmirice među njegovim nasljednicima i pokrenuo rat za rušenje Ostrogotije i uspostave Zapadnoga Rimskog Carstva. Vrlo brzo Panonija pripadne Istoku, ali tijekom rata u Panoniju ulaze ponovo Gepidi, zauzmu Sirmij, učine ga svojom prijestolnicom i otvore čak i kovnicu novca.¹⁷

⁵ GRAČANIN, Hrvoje, Goti i južna Panonija, *Scrinia Slavonica* 6, Zagreb 2006, 87

⁶ ŠIŠIĆ, Ferdo, isto, 48-49, ANDRIĆ, Stanko, isto, 131 i dalje

⁷ VINSKI, Zdenko, Rani srednji vijek u Jugoslaviji od 400 -800 godine, *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu*, ser. 3. sv.V, Zagreb 1971, 47, ŠIŠIĆ, Ferdo, isto, 62

⁸ VINSKI, Zdenko, Zlatne okovice iz vremena Seobe naroda, *Republika XII/2*, 1956, 20 -21

⁹ VINSKI, Zdenko, Rani srednji vijek u Jugoslaviji od 400 - 800 godine, *VAMZ*, sv.V, Zagreb 1971, 48 GRAČANIN, Hrvoje, Goti i južna Panonija, *Scrinia Slavonica* 6, Zagreb 2006, 83-84

¹⁰ GRAČANIN, Hrvoje, isto, 83-84

¹¹ GRAČANIN, Hrvoje, isto, 83-84

¹² GRAČANIN, Hrvoje, isto, 91 DIMITRIJEVIĆ, S., *Arheološka topografija s vinkovačkog tla, Corolla memoriae Iosepho Brunšmid dicata, IHAD*, 4, Vinkovci 1979, 188

¹³ ŠIŠIĆ, Ferdo, *Pregled povijesti hrvatskog naroda*, Zagreb 1962., 63

¹⁴ ŠIŠIĆ, Ferdo, Isto, 63, DIMITRIJEVIĆ, Stojan, isto, 188

¹⁵ ŠIŠIĆ, Ferdo, isto, 63, ANDRIĆ, Stanko, Južna Panonija u doba velike seobe naroda, *Scrinia Slavonica* 2, Zagreb, 2002, 144-145

¹⁶ VINSKI, Zdenko, Rani srednji vijek u Jugoslaviji od 400. do 800. godine, *VAMZ*, ser.3,sv.V, Zagreb 1971, 53

¹⁷ ŠIŠIĆ, Ferdo, isto, 64, DIMITRIJEVIĆ, Stojan, isto, 188-189

Uskoro na ove prostore dolaze novi došljaci. Naime, kako bi uspostavio ponovo utjecaj u Panoniji, Justinijan pozove u pomoć Langobarde koji u to vrijeme borave na području Donje Austrije i zapadne Mađarske, Langobardi uđu u Panoniju Primu i Saviju i spuste se desnom obalom Dunava preko Murse do Cibala.¹⁸

U sukobu Langobarda i Gepida oko Panonije Srijemske, prvi zatraže pomoć Avara koji su u to vrijeme na području Dobrudže i Vlaške ravnice.

Car Justin omogućuje prolaz Avarima koji iskoriste gepidsku zaokupljenost Langobardima i osvoje 565. godine Sirmij. Langobardi i Avari uništili su 567. godine gepidsku državu do temelja, a ovi potonji, smatrajući se nasljednicima gepidske zemlje, počnu kolonizirati osvojena područja unatoč protivljenju Bizanta.¹⁹

Langobardi se uskoro, 568. godine, povlače u Italiju pa je cijela Panonija prepuštena Avarima.²⁰

U Panoniji se ponovo razbukta rat, ovaj put između Bizanta i Avara za Sirmij, koji Avari ipak zauzmu 582. godine.²¹

Treba istaknuti da se u razdoblju 579.-583. godine pojavljuju na političkoj pozornici slavenski narodi, koji su, što s Avarima, ali i samostalno, napadali bizantski teritorij.²² Za spomenutog avaro-bizantskog rata naseljavaju s Avarima Srijem pa nastaju nove etničke promjene u Podunavlju s dalekosežnim posljedicama.

Savez Avara, Slavena, Kutrigura i Protobugara ratuje s Istočnorimskim Carstvom sve do 7. stoljeća, osjećajući se dovoljno jakim, kreću Avari i Slaveni na sam Carigrad, ali 626. godine dožive težak poraz koji ujedno označava kraj ekspanzionističke politike Avara.²³

No već oko 670. godine bilježimo priljev novih avarskih plemena i njihovo jačanje u ovim prostorima kroz cijelo 8. stoljeće.²⁴ Druga polovica 8. stoljeća već je vrijeme kad se na rubovima Avarike osnivaju prve državne organizacije slavenskih plemena.²⁵

Politička se situacija potkraj 8. stoljeća mijenja. S istoka napreduju prema Srijemu Bugari, a sa zapada se naglo širi Franačka država. Karlo Veliki zarati 791. godine s Avarima.

¹⁸ BONA, Istvan, A Kozepekör Hajnala, A gepidák es a langobardok a Kárpát-Medenceben, Budapest 1974, 25-33

¹⁹ ŠIŠIĆ Ferdo, isto, 64, GRAFENAUER Bogo, Nekaj vprašanj iz dobe naseljevanja južnih Slovanov, Zgodovinski časopis IV, Ljubljana 1950, 47

²⁰ GRAFENAUER, Bogo, isto, 48, ANDRIĆ, Stanko, isto, 160-163

²¹ ŠIŠIĆ, Ferdo, isto, 75, KLAIĆ, Nada, Crtica o Vukovaru u srednjem vijeku, Vukovar 1983, 16

²² ŠIŠIĆ, Ferdo, isto, 75, KLAIĆ, Nada, isto, 16

²³ VINSKI, Zdenko, O nalazima 6. i 7. stoljeća u Jugoslaviji s posebnim obzirom na arhelošku ostavštinu prvog avarskog kaganata, OA III, Zagreb 1958, 14-18

ŠIŠIĆ, Ferdo, isto, 76

²⁴ VINSKI, Zdenko, isto, 18

²⁵ VINSKI, Zdenko, Rani srednji vijek u Jugoslaviji od 400. do 800. godine, VAMZ ser. 3. sv. V Zagreb, 1971, 48-49

Njemu se pridruže i norički Slaveni, kao i neki slavenski knezovi u Panoniji.²⁶

Iza 800. godine avarska država doživljava potpuni slom, ovo područje postaje franačka interesna sfera. Slaveni se pokušavaju konsolidirati i osamostaliti. Na prostoru Panonije formira se na sjeveru Velikomoravska država. Ljudevit - knez Donje Panonije nastojao je učvrstiti vlast i osloboditi se franačkog suvereniteta, no nakon teškog poraza 822. godine došao je u vazalni odnos prema Francima.²⁷

U središnjem dijelu Panonije, Srijemu i istočnoj Slavoniji situacija nije bila tako stabilna i jasna. Prema povijesnim podacima, Franci su zauzeli i kontrolirali Podunavlje, no nije sigurno gdje je bila granica dodira s Bugarima.²⁸

Franci se nastoje učvrstiti u međuriječju postavljajući sebi odane grofove i nastojeći učvrstiti kolonizaciju. N. Klaić tvrdi, pozivajući se na starije izvore, da su "ratovi koji su se na tom području vodili od 791. - 828. opustošili su zemlju tako da je više nitko nije imao braniti."²⁸

Ovo područje potresali su stalni sukobi Franaka i Bugara. Mirom zaključenim 832. godine prestaje franački suverenitet nad ovim prostorom kojim počinje upravljati Bugarska preko odanog im kneza Ratimira.²⁹

Ponovo zaključenim mirovnim sporazumom 845. godine između Ludovika i Bugara, čini se da su Franci nadzirali cijelo nekadašnje avarsko područje, a franački vladar Ludovik odanoga slavenskog kneza Pribinu nagrađuje posjedima u međuriječju Save, Drave i Dunava.³⁰

Važno je istaknuti da se u to vrijeme u Panoniji širi kršćanstvo i slavensko bogoslužje koje su širili braća Konstantin i Metodije u vrijeme Pribine i sina mu Kocelja.³¹

Uskoro se na političkoj pozornici, na prijelazu 9. u 10. stoljeće pojavljuju novi došljaci Mađari, koji ne samo da ruše postojeće državne ustroje, nego mijenjaju i etničku strukturu stanovništva u Karpatskoj kotlini.

Pod njihovim naletom urušava se i Velikomoravska država i Panonska Hrvatska kneza Braslava. Mađari do kraja 9. stoljeća zaposjedaju svu Panonsku ravnicu sjeverno od Drave.³² Prodor Mađara južno od rijeke Drave zaustavlja hrvatski knez Tomislav, koji širi granice svoje države do Drave (sjeverozapadna Hrvatska i zapadna Slavonija), dok su se istočnije ispriječili Bugari koji su u vrijeme cara Simeona uspostavili suverenitet nad područjem istočne Slavonije i Srijema između 893-927. godine.³³

²⁶ ŠIŠIĆ, Ferdo, isto, 90-91, GRAČANIN, Hrvoje, Avari, južna panonija i pad Sirmija, *Scrinia Slavonica* 9, Zagreb, 2009, 30-37

²⁷ VINSKI, Zdenko, isto, 1971, 49, KLAIĆ, Nada, isto, 15-18, MAŽURAN, Ive, *Srednjovjekovni i turski Osijek*, Zavod za znanstveni rad HAZU u Osijeku, Osijek, 1994, 47

²⁸ KLAIĆ, Nada, isto 1983., 17

²⁹ MAŽURAN, Ive, isto 47, DIMITRIJEVIĆ, S., isto 193

³⁰ KLAIĆ, Nada, isto 30

³¹ KLAIĆ, Nada, isto, 33-3

³² DIMITRIJEVIĆ, Stojan, isto, 193, MAŽURAN, Ive, isto 47-48

³³ DIMITRIJEVIĆ, S., isto, MAŽURAN, Ive, isto, 48

Unatoč mađarskim provalama u ove krajeve, nakon Simeonove smrti bilježimo novu ekspanziju s Istoka, ovaj put makedonsku, za vrijeme cara Samuila, koji nadziru Srijem i istočnu Slavoniju sve do teškog poraza Samuila od strane bizantskog cara Vasilija II 1014. godine.³⁴

Stanje se u regiji nije smirivalo zbog učestalih navala Mađara na ovo područje. Sukobi s Bizantom okončani su pobjedom mađarskog kralja Salomona 1064. godine, koji zauzima Srijem i istočnu Slavoniju,³⁵ što će odrediti političku sudbinu ovog prostora za narednih tisuću godina.

Iako je snažna ugarska država neprestano pokušavala uspostaviti svoju vlast i južno od Drave, to im nije pošlo za rukom sve do smrti hrvatskog kralja Zvonimira 1089. godine, kad ugarski kralj Ladislav I pripaja Ugarskoj panonski prostor južno od Drave, poznat od tada u izvorima kao Kraljevina Slavonija.³⁶

To je dovelo do smirivanja političkih prilika, razvoja gospodarstva i širenja bjelobrdске kulture kroz cijeli prostor nekadašnje Panonije.

OPIS I VALORIZACIJA NALAZA

Kronološki, jedan od najranijih arheoloških nalaza seobe naroda u Arheološkom muzeju Osijek, svakako je brončana lučna fibula iz Popovca (Sl. 1). Najbliža je lučnoj fibuli od srebrno iskucanog lima iz Rakovca.³⁷ Lučne fibule dosta su česte u ostrogotskim grobovima u Panoniji u drugoj polovici 5. stoljeća.³⁸ Poznati su primjerci velikih srebrnih lučnih fibula iz Iloka, Koluta, Šurjana i Grocka, sve datirane u drugu polovicu 5. stoljeća, osim fibule iz Šurjana koja se smatra nešto ranijom u toj skupini i stavlja se u početak 5. stoljeća.³⁹

Naša fibula pripada tzv. pontsko-podunavskom obliku, jednostavna je i neukrašena i svakako pripada ranijim oblicima lučnih fibula. Ona je mogla doći u Popovac s prvom skupinom Ostrogota, koji su se naselili nakon što je Gracijan, koji je upravljao zapadnim Ilirikom 380. godine sklopio mir i dozvolio Ostrogotima da se kao saveznici nasele u Prvoj

Panoniji i Valeriji.⁴⁰ Dakle, moguće vrijeme je kraj 4. i početak 5. stoljeća, a svakako prije drugog razdoblja naseljavanja Ostrogota⁴¹ sredinom 5. stoljeća, kad prevladavaju razvijeni je i bogatije ukrašene lučne fibule.

Iz Popovca, također, potječe i ulomak srebrne lučne fibule s pozlatom, ukrašene tehnikom rovašenja (Sl. 2). Takve su fibule značajne za Gote i Gepide sredinom i u drugoj polovici 5. stoljeća. Ukrašene su duboko rovašenim ornamentom guste spiralne vitice ili trokutića, a proizvedene su u zaleđu podunavskog limesa (Sirmium, Siscia i dr.).⁴²

No izrazito bliskih analogija ovoj fibuli nisam našao. Tipološki je bliska jednostavnoj rovašenoj brončanoj fibuli s tri trna na pločastoj glavici iz Vinkovaca.⁴³

Fibula iz Popovca je ipak luksuznija i po načinu oblikovanja trnova sa stiliziranim životinjskim glavicama, bliska fibulama iz Srijemske Mitrovice,⁴⁴ kao i paru srebrnih lučnih fibula iz Beograda (isti 118 T/V/1), obje datirane u drugu polovicu, odnosno kraj 5. stoljeća. Dok fibule iz Beograda pripisuju Istočnim Gotima, za srijemskomitrovičke navode Istočni Goti ili Gepidi.

Po načinu izvođenja geometrijskog ukrasa dubokim rovašenjem, oblikovanjem pločaste glavice s tri trna u obliku stilizirane životinjske glave, bliske su nalazima iz groba Otvospuszta i fibuli iz groba 217 s nalazišta Szekszard-Palank,⁴⁵ kao i fibuli iz Hemmingena⁴⁶, te fibuli iz Sokolnice.⁴⁷ Može se također usporediti s parom fibula iz groba na nalazištu Velky Pesek-Sikenica.⁴⁸ Fibule s tri trna prevladavajući su oblik ostrogotske ženske nošnje poslije sredine 5. stoljeća u Karpatskoj kotlini,⁴⁹ dok Pieta ne odbacuje mogućnost kasnorimskog i zapadnogermanskog utjecaja.⁵⁰ Očito se na našoj fibuli radi o određenoj stilskoj mješavini, no nema sumnje da se može datirati u sredinu, prema drugoj polovici 5. stoljeća kao ostavština Ostrogota.

³⁴ DIMITRIJEVIĆ, Stojan, isto 193

³⁵ DIMITRIJEVIĆ, Stojan, isto 193

³⁶ SLAVONIJA, BARANJA i SRIJEM, Vrela europske civilizacije, Katalog izložbe, Urednice: Branka Šulc i Vesna Kusin, Zagreb 2009, 135

³⁷ VINSKI, Zdenko, Spomenici velike seobe naroda u Srijemu, Situla II, Ljubljana 1957, 31, T.XX/73

³⁸ VINSKI, Zdenko, Epoha seobe naroda: Umjetničko blago Jugoslavije I, Beograd 1969, 22

³⁹ KOVAČEVIĆ, Jovan, Arheologija i historija varvarske kolonizacije južnoslovenskih oblasti od IV do početka VII veka, Novi sad, 1960, 38, Sl. 65, DIMITRIJEVIĆ, Dušan – KOVAČEVIĆ, Jovan – VINSKI, Zdenko, Seoba naroda, Arheološki nalazi jugoslovenskog Podunavlja, Katalog izložbe, Zemun 1962, T.II/1-4

⁴⁰ GRAČANIN, Hrvoje, Goti i južna Panonija, Scrinia Slavonica 6, Zagreb 2006, 85

⁴¹ GRAČANIN, Hrvoje, isto, 90-103

⁴² VINSKI, Zdenko, Rani srednji vijek u Jugoslaviji od 400. do 800. godine, VAMZ, ser.3, sv.V, Zagreb 1971, 51

⁴³ VINSKI, Zdenko, Spomenici velike seobe naroda u Srijemu, Situla II, Ljubljana 1957, 31,76

⁴⁴ DIMITRIJEVIĆ, Dušan- KOVAČEVIĆ Jovan – VINSKI Zdenko, Seoba naroda, Arheološki nalazi jugoslovenskog Podunavlja, Katalog izložbe, Zemun, 1962, 94, T.V/3

⁴⁵ MARTIN, Max, Probleme der fruhen Merowingzeit im Mitteldonaauraum, „Mixti Alamannis Suevi“, Der Beitrag der alamannischen Graberfelder am Basler Rheinknie, Brno 2002, 211, Sl.13/4,5

⁴⁶ MARTIN, Max, isto, 215, Sl.1, grob 24

⁴⁷ MARTIN, Max, isto, 215, Sl.2, grob br.5

⁴⁸ PIETA, Karol, Probleme der fruhen Merowingerzeit im Mitteldonaauraum, Neu Erkenntnisse zur Grab von Sikenica-Velky Pesek, Brno 2002, 237, Sl.1/3,4

⁴⁹ MARTIN, Max, isto, 213

⁵⁰ PIETA, Karol, isto, 237-240

S očito vrlo značajnog nalazišta Popovac–Šumarine, potiče i vrlo rijetka fibula u obliku ptice, vrlo dobro očuvana, no bez bližih podataka o okolnostima nalaza (Sl. 3). Izravnih analogija za nju nisam našao.

No sam motiv ptice grabilice, najvjerojatnije orla, vrlo je čest i omiljen u vrijeme seobe naroda i primjenjivan u različitim tehnikama i oblicima i kod različitih naroda.

V. Stare, pri objavi nalaza iz nekropole Kranj, donosi crtež jedne vrlo slične fibule iz Akvileje, datirane u početak 6. stoljeća koju povezuju s Alamanima.⁵¹ Analogije s Alamanima nalazi i na nekoliko ptičjih fibula iz Kranja iz langobardskih grobova (T. 57/7 i T. 56/6,7) koje također datira u početak 6. stoljeća.

Po načinu oblikovanja ova bi se fibula mogla usporediti i s luksuznim ptičjim fibulama na pektoralu iz Potoka kod Mostara iz ostrogotskoga ženskog groba, smještenu u početak 6. stoljeća,⁵² kao i s fibulom iz Beregszasz-Beregovo koju Bona pripisuje Gepidima i datira u početak 6. stoljeća.⁵³

O različitim načinima korištenja ovog motiva mogla bi se napraviti široka rasprava, no dodat ću samo još neke poznate nalaze s vrlo različitim načinima upotrebe ovog motiva. Jedan je vezan uz izvedbu ukrasa ptice grabilice izveden punciranjem na šljemu tipa Baldenheim iz Batajnice nađen u ženskom gepidskom grobu,⁵⁴ te korištenjem ptičjih glava na pojasnim kopčama iz Kovina koja se povezuje s Gepidima⁵⁵ i na bogato ukrašenim kopčama ostrogotske pripadnosti italskog porijekla iz Kranja.⁵⁶ Kako vidimo, ovaj motiv ptice grabilice korišten je na mnogo različitih načina, veže se uz, također, razne etničke skupine, ali su svi datirani u početak 6. stoljeća.

Nema razloga da našu fibulu iz Popovca ne datiramo također u prvu polovicu 6. stoljeća, a nosioci su najvjerojatnije Ostrogoti.

Od dviju „S“ fibula iz Popovca, jedna je dar Muzeja Slavonije Osijek (Sl. 4), dok je drugu otkupio Arheološki muzej Osijek (Sl. 5), obje su slučajni nalazi, bez drugih podataka.

Ovakvi oblici i način izrade fibula vezani su uz Langobarde i smatraju se njihovom ostavštinom. U našem su području dosta rijetke što je vezano uz kratkotrajnu i povremenu langobardsku prisutnost u istočnoj Slavoniji i hrvatskom dijelu Srijema.

U literaturi se spominje jedna S fibula iz Vinkovaca, također, slučajni nalaz, bez bližih podataka o okolnostima nalaza.⁵⁷

Sjeverno od Dunava, u Mađarskoj, poznato je nekoliko primjeraka a pripisuju se također Langobardima.⁵⁸

Najveći broj S fibula nađen je u langobardskoj nekropoli u Kranju, 27 primjeraka u 16 istraženih grobova. Naše fibule analogne su fibulama iz Kranja (T 39/2., T 64/2., T 74/11,13. T. 135/11)⁵⁹ i pripadaju panonsko-langobardskom obliku fibula kasnog 6. stoljeća.

Fibule su mogle doći u ovaj kraj negdje iza 547. godine, u vrijeme kad je car Justinijan u namjeri da se efikasnije odupre sve moćnijim Gepidima, zaključio savez s Langobardima koji su počeli ulaziti dublje u Panoniju.⁶⁰ Rat je trajao nekoliko godina, a kulminirao je bitkom između Langobarda i Gepida negdje između Murse i Cibala 551. godine, u kojoj su Langobardi porazili Gepide.⁶¹ Langobardi su se još zadržavali u ovim krajevima do 568. godine kad definitivno sele prema Italiji.

Iz navedenog, nema sumnje da su naše S fibule nasljeđe Langobarda i da se mogu datirati oko sredine i druge polovice 6. stoljeća.

Uz Langobarde bi oprezno mogli vezati i jedan nalaz oštećene križne fibule (Sl.6) koja potječe s lokaliteta „Borik i Janjevci“ kod Donjeg Miholjca, poznatog do sada uglavnom po bjelobrdskim nalazima.⁶²

Ova križna fibula nema bližih analogija u arheološkoj ostavštini seobe naroda u nas.

Međutim, vrlo slične križne fibule poznate su s lokaliteta Sopron i iz Szombathelya koje Bona smatra ostavštinom panonskih Langobarda 6. stoljeća.⁶³ Iako se naša fibula razlikuje po načinu ukrašavanja (nema ukrasa životinjskim stilom), ona ipak stilski pripada križnim fibulama toga vremena. Križna fibula otkopana u nekropoli Kranj smatra se ostavštinom romaniziranoga starosjedilačkog stanovništva.⁶⁴

Križne fibule (u osnovi je grčki križ) raširene su među Langobardima i to u različitim verzijama i načinima ukrašavanja.

⁵¹ STARE, Vida, Kranj, nekropola iz časa preseljavanja ljudstev, Ljubljana 1980, 19, Sl.1

⁵² VINSKI, Zdenko, Epoha seobe naroda: Umetničko blago Jugoslavije I, Beograd 1969, 87, Sl.2

⁵³ BONA, Istvan, isto 1974, 100. Sl. 3

⁵⁴ VINSKI, Zdenko, Spomenici velike seobe naroda u Srijemu, Situla II, Ljubljana 1957, 16-21

⁵⁵ VINSKI, Zdenko, Spomenici velike seobe naroda u Srijemu, Situla II, Ljubljana 1957, 16-21

⁵⁶ STARE, Vida, isto, T.113/1,2

⁵⁷ DIMITRIJEVIĆ, Dušan – KOVAČEVIĆ, Jovan – VINSKI, Zdenko, Seoba naroda, Katalog izložbe, Zemun 1962, 97, T.27/6, SLAVONIJA, BARANJA i SRIJEM, Katalog izložbe, Zagreb 2009, 140, Sl.447

⁵⁸ BONA, Istvan, isto, 103, Sl. 47,48

⁵⁹ STARE, Vida, isto, 21

⁶⁰ GRAČANIN, Hrvoje, Gepidi, heruli, Langobardi i južna Panonija, Scrinia Slavonica 7, Zagreb 2007, 37-46

⁶¹ GRAČANIN, Hrvoje, isto, 46

⁶² BOJČIĆ, Zvonko, Pregled istraživanja i rasprostranjenosti ranosrednjovjekovnih Arheoloških nalaza u istočnoj Slavoniji i Baranji, Izdanja HAD, sv. 9, Zagreb, 211-221

⁶³ BOJČIĆ, Zvonko, Pregled istraživanja i rasprostranjenosti ranosrednjovjekovnih Arheoloških nalaza u istočnoj Slavoniji i Baranji, Izdanja HAD, sv. 9, Zagreb 1984, 211-221

⁶⁴ STARE, Vida, isto, 21, Sl.17/3

vanja, od kojih su neke vrlo luksuzne, sve datirane u 5.-7. stoljeće.⁶⁵

Prema tomu, i naš primjerak oštećene križne fibule mogli bi vezati uz ostavštinu Langobarda 6. stoljeća.

Pojavom Avara i njima pridruženih naroda u Panoniji, dolazi i do promjene načina života, što se reflektira u nalazima ratničke i konjaničke opreme. Dok su u vremenu rane avarske dominacije nalazi pretežno ili slučajni ili iz uništenih grobova, srednje i kasno avarsko vrijeme donijet će niz nekropola koje su sustavno arheološki istražene.⁶⁶

Ranijem periodu avarske dominacije mogle bi pripadati dvije manje pojasne kopče iz fundusa Arheološkog muzeja Osijek. Kopča (Sl. 7), slučajni nalaz iz Popovca, vrlo je dobro očuvana i kvalitetan je radionički proizvod. Po ovalnoj predi- ci, dugim trnom s rogolikim ispupčenjima i okovom u obliku štita s duboko urezanim ukrasom palmete na okovu, tipičan je primjerak kopče tipa Sirakuza.⁶⁷ Od sličnih nalaza iz bliže okoline mogli bi je usporediti s kopčom iz konjaničkog groba Feketić u Bačkoj, za koju Vinski drži da se radi o bizantskoj kopči i datira je u prvu polovicu 7. stoljeća.⁶⁸

Kopče tipa Sirakuza raširene su po cijelom Sredozemlju, u Hrvatskoj su raširene od Salone i Zadra s većom koncentracijom u Istri (Pula, Novigrad, Mlun, Mejica i dr.)⁶⁹

Nema sumnje da se radi o proizvodima pod jakim utjecajem Bizanta. Kako su u to vrijeme bile vrlo razvijene radionice nakita na Krimu, vrlo su vjerojatno došle u Podunavlje kao plod bizantskog utjecaja na Avare, koji su u to vrijeme kontrolirali ove krajeve.⁷⁰

S obzirom na način izrade naše kopče, nema sumnje da se radi o bizantskoj kopči prve polovice 7. stoljeća. Jedina je specifičnost kopče iz Popovca urezani grčki križić iznad palmete.

Za drugu spomenutu pojasnu kopču iz Popovca (Sl. 8) može se naći više analogija u bližoj okolini.

Po obliku prediće i štitastim okovom sa zakovicama, slična je pojasnim kopčama ranog vremena avarske prevlasti iz Sombora i Sonte.⁷¹

Brončani jezičac s pozlatom i ukrasom geometrijskim uzorcima (Sl. 9), usamljen je primjerak takve produkcije u našem Muzeju. Za analogiju može poslužiti, također, brončani jezičac s pozlatom i lijepo izvedenim zupčastim prepletom iz konjaničkog groba iz Osijeka.⁷²

Jezičac iz Popovca, osim što je nesumnjivo ostavština Avarskog kaganata, teško se može precizno datirati. Po načinu ukrašavanja i upotrebi pozlate, bio bi bliži produkciji opreme Prvoga avarskog kaganata, no način izrade, lijevanjem, približava se kasnijem razdoblju kad počinje prevladavati tehnika lijevanja i prestaje upotreba plemenitih kovina za ukrašavanje.⁷³

No kako i sam Vinski kaže, nije uvijek moguće povući čvrstu granicu između jednoga i drugog načina ukrašavanja i proizvodnje nakita i opreme (isti 16), što je na ovom primjerku jezičca evidentno, po svojim karakteristikama mogli bi ga datirati u srednju fazu avarske dominacije, duga polovica 7. stoljeća.

Okov pojasa s lokaliteta „Borik i Janjevci“ (Sl.10) gotovo je identičan jednom primjerku okova iz konjaničkog groba s nalazišta Vojka kod Stare Pazove. Pripada prijelaznom periodu iz ranog u srednji period avarske prevlasti, kraj 7. i početak 8. stoljeća.

S lokaliteta Popovac u Baranji, opet bez podataka o okolnostima nalaza, otkupili smo tri okova pojasa. Iako sva tri imaju neke zajedničke karakteristike: dvodijelni, štitasti, rađeni tehnikom lijevanja s vegetativnim ukrasom, ipak se međusobno i razlikuju.

Okov (Sl.11), ukrašen je na oba dijela stiliziranom i vrlo pravilno izvedenom viticom s nizom proboja. Čest je u avarskim grobovima i možemo ga usporediti s dvodijelnim štitastim okovima iz Bogojeva,⁷⁴ kao i okovom iz nalazišta Dalj-Bogaljevci.⁷⁵ Drugi okov (Sl. 12.) se može usporediti s okovom iz Borova,⁷⁶ Novih Banovaca (Burganae) u Srijemu⁷⁷ i Dalja.⁷⁸

Treći primjerak iz Popovca (Sl. 13) ima analogije u štitastom dvodijelnom okovu iz Novih Banovaca.⁷⁹

Sva tri naša primjerka, unatoč malim razlikama u načinu oblikovanja, nesumnjivo pripadaju tipovima okova karakterističnih za produkciju kasnog doba avarske prevlasti. U to vrijeme prevladavaju garniture pojasa s okovima i jezičci-

⁶⁵ KATALOG, I Langobardi, Katalog izložbe, Milano 1992, Ur.:Gian Carlo Menis, II.36.,IV.101, IV.102, X.172, X.175 i drugi brojni primjeri navedeni u Katalogu

⁶⁶ KATALOG, I Langobardi, Katalog izložbe, Milano 1992, Ur.:Gian Carlo Menis, II.36.,IV.101, IV.102, X.172, X.175 i drugi brojni primjeri navedeni u Katalogu

⁶⁷ VINSKI, Zdenko, Kasnoantički starosjedioci u salonitanskoj regiji prema arheološkoj ostavštini preslavenskog supstrata, VAHD LXIX, Split, 1974, 24-25

⁶⁸ VINSKI, Zdenko, O nalazima 6. i 7. stoljeća u Jugoslaviji s posebnim obzirom na arheološku ostavštinu iz vremena prvog avarskog kaganata, OA III, Zagreb 1958, 23, T.VII

⁶⁹ VINSKI, Zdenko, VAHD LXIX, Split, 1974, T.XVI/4-10

⁷⁰ VINSKI, Zdenko, isto, 25

⁷¹ DIMITRIJEVIĆ, Dušan-KOVAČEVIĆ, Jovan-VINSKI, Zdenko, Seoba naroda, Katalog izložbe, Zemun 1962,58,Sl.2, 59,Sl.2

⁷² VINSKI, Zdenko, O nalazima 6. i 7. st., OA III, Zagreb 1958, 26, T.X Isti, Epoha seobe naroda, Umetničko blago Jugoslavije I, Beograd 1969, Sl. 22

⁷³ VINSKI, Zdenko, OA III, Zagreb 1958, 15-18

⁷⁴ DIMITRIJEVIĆ, Dušan-KOVAČEVIĆ, Jovan-VINSKI, Zdenko, Seoba naroda, Katalog izložbe, Zemun 1962, 39, T.XXV/3, grob 14

⁷⁵ Slavonija Baranja i Srijem, Vrela europske civilizacije, Katalog izložbe, Zagreb 2009,147, Sl. 471

⁷⁶ Seoba naroda, Katalog izložbe, Zemun 1962, 75, Sl.2

⁷⁷ Seoba naroda, Katalog izložbe, Zemun 1962, 87, Sl.28

⁷⁸ Seoba naroda, katalog izložbe, Zemun 1962, 110, Sl. 2

⁷⁹ Seoba naroda, Katalog izložbe, Zemun 1962, 87, Sl. 27

ma ukrašenih krugolikom lozicom,⁸⁰ tako da naše primjerke možemo, također, analogno datirati u 8. stoljeće.

Vremenu kasnog doba avarske prevlasti svakako pripadaju i dva pojasna jezičca iz Popovca.

Jezičac (Sl.14) je vrlo kvalitetne izrade, s okruglim perforacijama i dvjema ušicama.

Drugi primjerak (Sl.15), na žalost nije cijel. Po sredini ima ukras stiliziranog drveta s granama. Nemaju izravnih analogija, no po obliku i načinu izrade ne odudaraju od standardne produkcije pojasnih jezičaca kasnog avarskog vremena.⁸¹

Posebnu pažnju među eksponatima privlače dva enkolpiona koji idu u red rjeđih nalaza ranoga srednjeg vijeka u nas.

Prvi primjerak (Sl.16 i Sl. 17) poklon je Muzeja Slavonije prilikom pripreme stalnog postava Seoba naroda, a drugi primjerak (Sl. 18 i Sl.19) otkupio je Arheološki muzej Osijek 2009. godine.

Oba su slučajni nalazi s lokaliteta Dalj „Crkvine“ bez podataka o okolnostima nalaza.

U nas su u literaturi zabilježeni brončani križevi-privjesci, jedan primjerak iz starohrvatskog groblja u Kloštru⁸² i dva primjerka iz ranosrednjovjekovnog groblja Vukovar – Lijeva Bara,⁸³ svi datirani u početak 11.stoljeća.

Naši križevi – enkolpioni, bliži su po načinu izrade i ikonografskom tretmanu jednom brončanom križu - relikvijaru nađenom u starijem horizontu grobova otkopanih na lokalitetu „Zidine“ u Mačvanskoj Mitrovici.⁸⁴ Kako je na tom višeslojnom lokalitetu još jedan, mlađi sloj grobova iznad ovoga datiran novcem od početka 11. do 13. stoljeća, grob s enkolpionom datiran je u 10. stoljeće.

On ima na prednjoj strani reljefni prikaz rassetog Krista, a na drugoj strani Majku Božju u stavu oranta u odjeći čiji nabori padaju do nogu te na gornjoj i donjoj strani križa ima šarnir za provlačenje.

Ovakvi enkolpioni rašireni su u cijelom Bizantskom Carstvu u vremenu 10.-12. stoljeća, a nađeno je do sada više od tisuću komada.⁸⁵ Rađeni su u dvjema varijantama: u prvoj varijanti na lijevanu osnovicu ugraviran je križ i drugi elementi često

⁸⁰ VINSKI, Zdenko, Rani srednji vijek u Jugoslaviji od 400. do 800. godine, VAMZ, ser.3. sv.V, Zagreb 1971, 65-68

⁸¹ Seoba naroda, Katalog izložbe, Zemun 1962, 47-49, Sl.30, MRKOBRAĐ Dušan, Arheološki nalazi Seobe naroda u Jugoslaviji, Monografije 6, Beograd 1980, 87, T.CXIV/1-9

⁸² BRUNŠMID, Josip, Hrvatske sredovječne starine, VHAD n.s.VII, 1903/4, 83, Sl.31/4

⁸³ DEMO, Željko, Ranosrednjovjekovno groblje bjelobrdske kulture: Vukovar – Lijeva Bara (X-XI stoljeće), Katalozi i monografije Arheološkog muzeja u Zagrebu, Svezak VI/2, Zagreb 2009, 479,T.16/1,2

⁸⁴ ERCEGOVIĆ-PAVLOVIĆ, Slavenka, Rimske i srednjovjekovne nekropole u Mačvanskoj Mitrovici, Sirmium XII, Arheološka istraživanja u Sremu, Beograd, 1980, 66-67, T.XXXVIII/3,4

⁸⁵ Byzanz Das Licht aus dem Osten, kult und Alltag im Byzantischen reich vom 4. bis 15. Jahrhundert, Katalog izložbe, Mainz 2002, Ured.. Arne Effenberger, 308-309

s upotrebom niela ili emajla, druga, puno raširenija varijanta, u kojoj su i križ i reljef lijevani u jednom kalupu. Najčešće su rađeni u bronci, u srebru svega nekoliko komada, a zlato vrlo rijetko. Obično imaju na okomitom kraku gore i dolje šarnir, sastavljeni iz dva komada, dakle dva lica s plitkim reljefnim ukrasom.

Najčešći ikonografski prikazi su na prednjoj strani rasseti Krist, na drugoj strani Majka Božja s djetetom u ruci ili bez njega. Ako ne drži dijete, obično ima podignute ruke u stavu oranta.

No rađeni su u mnogo različitih varijanti, korišteni kao enkolpioni, relikvije ili amuleti, koji su visli na vratu ili prsima.

Naš primjerak (Sl.16.i Sl.17.), po načinu izrade i reljefnom prikazu, vrlo je blizak brončanom enkolpionu iz Konstantinopola,⁸⁶ a naročito primjerku koji se čuva u Muzeju ikona u Recklinghusenu inv. br. 231.⁸⁷

Oba primjerka lijevana su u bronci, imaju šarnir na vrhu i dnu križa, kompozicija reljefnog prikaza i ikonografija bliska je primjerku iz Dalja. Enkolpion IV.34 na drugoj strani, a primjerak IV. 36 na prednjoj imaju u centralnom dijelu križa prikaz Majke Božje, a na krajevima krakova likove četiriju evanđelista u medaljonima.

Osim po kompoziciji, i način prikaza odjeće je vrlo sličan. Majka Božja obučena je u dugu haljinu (maphorion?) koja je prekrivena preko prsa i u naborima pada na tlo.

Naš je primjerak nešto jednostavniji. Obje su strane križa iste. U sredini je lik Majke Božje koja drži podignute i poluraširene ruke (u stavu oranta), a s četiriju strana su četiri reljefna poprsja, nisu u medaljonima, nemaju nikakvih atributa, sva su četiri ista, a simbolički bi trebali predstavljati četiri evanđelista.

Sukladno iznesenim analogijama, enkolpion iz Dalja (Sl.16.) može se datirati u vrijeme 10.-12. stoljeća.

Drugi enkolpion iz Dalja (Sl.18. i Sl.19.) nešto je jednostavniji i slabiji uradak od prethodnog, ali je tipološki srodan opisanim primjercima. On je ikonografski bliži većini enkolpiona jer ima s prednje strane reljef rassetog Krista, a s druge strane lik Majke Božje u stavu oranta.

Specifičan je po izboru odjeće. Na bedrima ima, jasnim linijama, naznačen kratki povoj, blizak primjerku križa-privjeska iz Vukovara –Lijeve Bare, a i način prikaza nogu bliži je tom primjerku.⁸⁸

U svakom slučaju i ovaj primjerak iz Dalja pripada velikoj porodici enkolpiona, križeva i relikvija koje svoje ishodište i najširu primjenu imaju u vremenu 10.-12. stoljeća na području bizantske države, ali se pojavljuje i kao prilog u bjelobrdskim grobovima na našem području.

Oni su u naše krajeve najvjerojatnije došli u prvoj pol 11. st., u vrijeme kad Bizant, nakon sloma Samuilove države, uspostavlja svoju vlast u Srijemu, s granicom na Dunavu i Savi,

⁸⁶ Isto, Katalog izložbe, Mainz 2002, 308, IV.34

⁸⁷ Isto, Katalog izložbe, Mainz 2002, 10, IV.36

⁸⁸ DEMO, Željko, isto, Zagreb 2009, 479, T.16/19

a gornja granica za dolazak enkolpiona je poraz Bizanta od Mađara 1064. godine.⁸⁹

Bjelobrdskej kulturi pripada i nekoliko predmeta tipičnih za inventar grobova ove kulture porijeklom iz Bijelog Brda, prikupljenih u vrtovima prilikom raznih zemljanih radova, ali bez točnijih podataka o okolnostima nalaza. Ne znamo zasigurno ni potječu li s istog mjesta.

Brončana lunula (Sl. 20.) izraziti je pripadnik inventara bjelobrdskih grobova.

Što više, po načinu ukrašavanja i izrade vrlo je bliska s dvjema lunulama iz Bijelog Brda,⁹⁰ s tim što su ove srebrne, a naša je od bronce i toliko je strugana da se vidi ima li tragova posrebrjenja.

Vrlo slična ovim lunulama je slučajno nađen srebrni lunulasti privjesak na lokalitetu „Borik i Janjevci“ kod Donjeg Miholjca.⁹¹

S drugih nalazišta u Slavoniji poznat je jedan primjerak lunulastog privjeska, slučajno nađen na području groblja Vukovar-Lijeva Bara, prije arheoloških iskopavanja.⁹²

Za razliku od vukovarskog i nekolicine primjeraka iz Mađarske i Slovačke s naočalastim dodatkom,⁹³ naš primjerak, kao i Brunšidove lunule iz Bijelog Brda te lunula iz „Borik-Janjevci“, kao da su rađene na istom mjestu i u istom klupu i pripadaju drugom tipu lunulastih privjesaka. Istom tipu pripada i pet lunula iz Ptuja⁹⁴ te dva primjerka iz Mađarske, groblje Halimba-Cseres koje Giesler⁹⁵ smješta u prvu polovicu 11. stoljeća, razdoblje Bijelo Brdo I.

U grupi otkupljenih nalaza iz Bijelog Brda su i tri karičice od srebrne žice sa S završetkom, no sve tri različite.

Karičica od srebrne žice sa S završetkom (Sl. 21) nije pletena od žice, nego je sastavljena iz niza srebrnih karika međusobno čvrsto povezanih, tako da djeluje kao da je pletena žica.

Ovaj primjerak nema bližih analogija. Po načinu izrade blizak je prstenju od savijene žice iz Bijelog Brda,⁹⁶ Vukovar Lijeva – Bara,⁹⁷ Vinkovci „Meraja“,⁹⁸ Josipovo⁹⁹ s tim da je naš primjerak na jednom kraju raskucan i savijen u omču.

Po naprijed navedenim analogijama te po Gieslerovoj kronološkoj tablici, možemo ga datirati u vrijeme druge polovice 11. stoljeća (Bijelo Brdo II).¹⁰⁰ Očito se radi o modificiranom obliku karičica od srebrne žice, no nema sumnje da pripada ovom horizontu bjelobrdske grobnog inventara.

Jedna maloformatna karičica od deblje srebrne žice (Sl. 22), kao i velikoformatna (Sl. 23) od tanke srebrne žice, tipičan su i vrlo čest inventar bjelobrdskih grobova u cijeloj Karpatskoj kotlini.

Prva je bliska već poznatim primjercima iz Bijelog Brda,¹⁰¹ Josipova¹⁰² i Vinkovaca.¹⁰³ Po Giesleru bi išla u kasnu fazu bjelobrske kulture (IIb), tj. u drugu polovicu 11. stoljeća.¹⁰⁴

Velikoformatna karičica sa S završetkom tipičan je grobni inventar bjelobrske kulture na širem prostoru karpatske kotline. Za nju nalazimo brojne analogije: Bijelo Brdo,¹⁰⁵ Vukovar- Lijeva Bara,¹⁰⁶ Zvonimirovo,¹⁰⁷ Stenjevec.¹⁰⁸ Ovaj tip karičice nešto je stariji od velikoformatne i datira se u nešto raniju fazu bjelobrske kulture¹⁰⁹ tj. u prvu polovicu 11. stoljeća, iako je takav tip karičice u upotrebi i kroz cijelo 11. stoljeće.

⁸⁹ ERCEGOVIĆ-PAVLOVIĆ, Slavenka, isto, 68

⁹⁰ BRUNŠMID, Josip, isto, 67, Sl.2, grob 156.,71, Sl.1, grob 182

⁹¹ BOJČIĆ, Zvonko, isto, 1984, 219, Sl.8

⁹² DEMO, Željko, isto, Zagreb 2009, 481, Sl.37/2, T.7/1,2

⁹³ DEMO, Željko, isto, Zagreb 2009, 481, Sl.38

⁹⁴ TUŠEK Ivan, Zaštitno izkopavanje na turnirskom prostoru na Ptujem gradu v letu 1978, Arheološki vestnik, Acta archaeologica XXXII, Ljubljana 1981, 20, T.1/5-9

⁹⁵ GIESLER, Jochen, Untersuchungen zur Chronologie der Bijelo Brdo-Kultur (Ein Beitrag zur Archaeologie des 10. und 11. Jahrhunderts in Karpatenbecken), Prahistorische Zeitschrift, Bonn 1981, 131, Sl.16/5,6, T.53/2

⁹⁶ BRUNŠMID, Josip, isto, 1903/4, 42, Sl.7/10a, 11b, grob 165

⁹⁷ DEMO, Željko, isto, Zagreb 2009, 515 T.20/49, T.19/11 (datiran novcem kralja Ladislava u 11. stoljeće)

⁹⁸ DIMITRIJEVIĆ, Stojan, isto, 1979, T.19/11

⁹⁹ TOMIČIĆ, Željko, Zvonimirovo i Josipovo groblja starohrvatskoga doba u Virovitičko-podravskoj županiji, Zagreb-Virovitica 1997, 24, Sl.12

¹⁰⁰ GIESLER, Jochen, isto, T.4/29,30

¹⁰¹ BRUNŠMID, Josip, isto, Zagreb 1903/4, 39, Sl. 6/1-16

¹⁰² TOMIČIĆ, Željko, isto, 25, Sl.14

¹⁰³ DIMITRIJEVIĆ, Stojan, isto 1979, 196-199, T.29/6-10

¹⁰⁴ GIESLER, Jochen, isto, Bonn 1981, 145-146, T.53 II/5,6

¹⁰⁵ BRUNŠMID, Josip, isto, Zagreb 1903/4, 39, Sl.6/1-16

¹⁰⁶ DEMO, Željko, isto, Zagreb 2009, 447, Sl.252 . 2a.,2-2b.4

¹⁰⁷ TOMIČIĆ, Željko, isto, Zagreb-Virovitica 1997, 37-49 Sl.32,33,34

¹⁰⁸ SIMONI katica, Stenjevec starohrvatsko groblje, Zagreb 2004, 34-47, Sl.41/1,5., Sl.25/7,8

¹⁰⁹ GIESLER, Jochen, isto, Bonn 1981, T.53

Katalog nalaza

LUČNA FIBULA

Popovac – Šumarine

Slučajni nalaz, dar Muzeja Slavonije Osijek

Bronca, lijevanje, sačuvane ušice za iglu koja nedostaje.

Dimenzije: d.= 8,5 cm; š.= 1,3

AMO - 2432

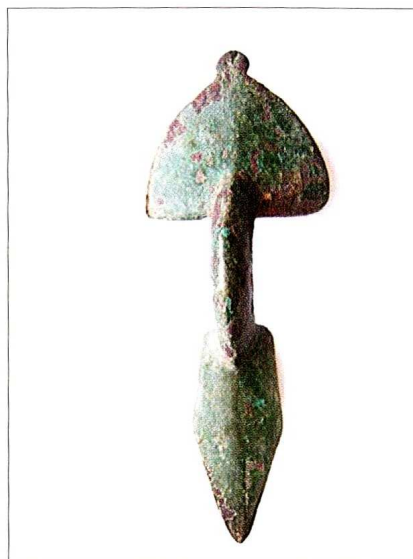
Istočnogotska, prva pol. 5. stoljeća

Literatura:

VINSKI, 1957, 31, T.XX/73. KOVAČEVIĆ, 1960, 38, sl. 65;

70; 84;

D. DIMITRIJEVIĆ, KOVAČEVIĆ, VINSKI 1962, 82, sl. 10, 89, sl.1

Sl. 1

LUČNA FIBULA S TRI TRNA – ulomak

Popovac – Šumarine

Slučajni nalaz, dar Muzeja Slavonije Osijek

Srebro s pozlatom, tri trna na pločastoj glavici u obliku stiliziranih životinjskih glavica, lijevanje, ukras izveden rovašenjem,

Dimenzije: v.= 3 cm; š.= 3,1 cm

Gepidi, prva pol 6. stoljeća

AMO - 2433

Literatura:

VINSKI, 1971, 51; isti 1957., 31., sl. 76; S, DIMITRIJEVIĆ

1979., 190., T.27/1; MRKOBRAĐ, 1980., 27., T.XI-XIII.,

MARTIN 2002, 211-215., sl. 13/4, 5., sl. 15/1,2

PIETA 2002.,237, sl.1/3,4

Sl. 2

FIBULA u obliku ptice

Popovac – Šumarine

Slučajni nalaz, otkup

Brončana fibula u obliku ptice sa zavnutim kljunom.

Lijevanje, ukras izveden rovašenjem. Oko od plave staklene paste. Sa stražnje strane jezičac za iglu. Igla nedostaje.

Dimenzije: d.= 3,3 cm, š.= 2,3 cm, d.= 08 cm

Istočnogotska, 6. stoljeće

AMO - 2361

Literatura:

DIMITRIJEVIĆ –KOVAČEVIĆ- VINSKI, 1962 18, T.X2

BONA, 1974., 100, sl 3; VINSKI, 1957, 17; VINSKI, 1986,

23, 24, sl. 2., STARE 1980., 19, S. 10., T 56/6, 7, T 57/7

Sl. 3

„S“ FIBULA

Popovac – Šumarine

Slučajni nalaz, dar MSO-a

Pozlačeno srebro, dvije nasuprotne ptičje glave, ukras rovašenjem, oči crvena staklena pasta, kompletno sačuvan mehanizam za kopčanje od srebrne žice

Dimenzije: d.= 2,4 cm; š.= 1,8 cm

Langobardi, sredina 6. stoljeća

AMO -112

Literatura:

DIMITRIJEVIĆ-KOVAČEVIĆ-VINSKI, 1962., 97, T.X/3.,
DIMITRIJEVIĆ S. 1979., 191, T.27/6., STARE 1980, 21-39,
T.105/13

Sl. 4

„S“ FIBULA

Popovac,

Slučajni nalaz, otkup

Pozlačeno srebro, izrađena tehnikom lijevanja, geometrijski ukrasi rovašenjem, oči nijeliranjem, crvena staklena pasta. Na poledini dva trna djelomično sačuvana.

Dimenzije: d.=2,4 cm, š.=1,4

AMO -2369

Langobardi, (oko 567), sred. 6. stoljeća

Literatura:

DIMITRIJEVIĆ 1979. str 191, T. 27/6, DEMO 2009, 140., sl. 447)

Seoba, Vinski i dr. 1962. str 97, broj 90/2, T.X/3, STARE 1980., T 39/2, T 64/2, T 74/2, T 135/2

Sl. 5

KRIŽNA FIBULA

Donji Miholjac „Borik i Janjevci“

Slučajni nalaz, otkup

Križna brončana fibula s pozlatom. Jedan krak križa nedostaje. U središnjem dijelu prikaz životinjske glave (mačka). Rubovi križa naglašeni istaknutom ispupčenom trakom koja je na desnom kraku križa isprekidana.

Dimenzije: duž.= 2,3 cm, š.= 3,2 cm, deblj.= 1,1 cm

AMO - 2348

Langobardsko, 6. stoljeće

Literatura:

STARE 1980., 21, sl.17/3., I LANGOBARDI, Katalog 1992
II.36, IV.101, IV. 102, X.172, XI.175

Sl. 6

KOPČA TIPA SIRAKUZA

Popovac,

Slučajni nalaz, otkup

Pojasna kopča ovalne prediće, bronca, lijevanje u jednom komadu, pločica okova ukrašena urezanim likom ptice raširenih krila iznad koje stoji križ. Sačuvana ušica za kopčanje. Trn naglašen s rogolikim ispupčenjima.

Dimenzije: duž.=3 cm, š.= 2,3 cm; duž.trna= 2,2 cm

AMO - 625

Sredina 7. stoljeća

Literatura:

VINSKI 1974, 25, T.XVI/6., MARUŠIĆ, 1961-1962, 165-166 T.V/3

MARUŠIĆ, 1995, 59, sl. 48

Sl. 7

KOPČA

Pojasna kopča

Popovac,

Slučajni nalaz, otkup

Bronca, lijevanje iz jednog komada ovalne prediće, okova i trnom

Dimenzije: duž.= 2,9 cm, š.= 2,1 cm, duž.trna 1,7 cm, deblj.= 0,3 cm

AMO - 624

Rano avarsko vrijeme, 7. stoljeće

Literatura:

MRKOBRAD 1980., 92, T. LXVIII., DIMITRIJEVIĆ-KOVAČEVIĆ-VINSKI 1962, 58. sl.2.,59. sl.2

Sl. 8

JEZIČAC

Popovac

Slučajni nalaz, otkup

Jezičac, bronca s pozlatom, lijevan (?), ukras rovašenje geometrijskim uzorcima (zupčasti preplet), sačuvane dvije od tri željezne zakovice

Dimenzije: v= 2,6 cm; š=2,3cm; d=0,4 cm

AMO - 623

Prijelaz iz ranog u srednje avarsko razdoblje, druga pol. 7. stoljeća

Literatura:

D. Dimitrijević, J. Kovačević, Z. Vinski, 1962, 113., T. XV/4; Z. Vinski, 1958. 26., T.XII

Z. Vinski, 1986, 88, sl. 22.

Sl. 9

OKOV

Okov pojasa

Donji Miholjac, Borik i Janjevci

Slučajni nalaz, otkup

Okov pojasa, bronca s pozlatom, pravouglu petlja, tijelo ukra-
som podsjeća na češer ili riblju krljušt, livenje, zakovice nisu
sačuvane

Dimenzije: duž.=3,2 cm, š.=2,6 cm, d=0,2 cm

AMO - 617

Srednje avarsko razdoblje, kraj 7. i poč. 8. stoljeća

Literatura:

DIMITRIJEVIĆ-KOVAČEVIĆ-VINSKI 1962, 98, sl. 4

Sl. 10

OKOV

Popovac,

Slučajni nalaz, otkup

Dvodijelni štitasti okov remena, bronca, lijevanje na proboj,
stilizirana vegetativna dekoracija

Dimenzije: duž.= 4,5 cm., š.= 2,4 cm., d.=0,4 cm

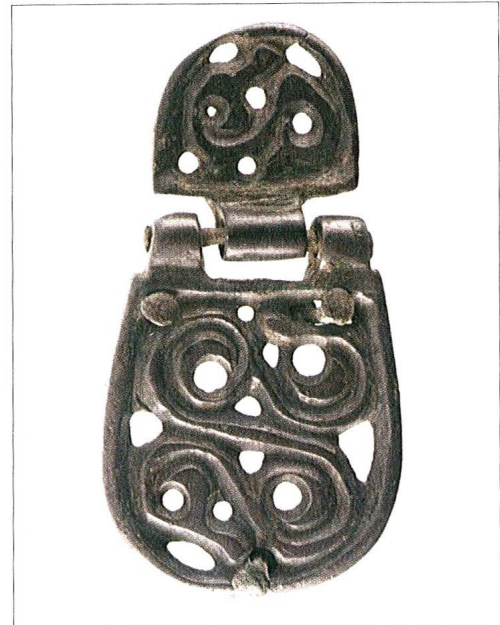
AMO- 635

Kasno avarsko vrijeme, 8. stoljeće

Literatura:

D.Dimitrijević., J. Kovačević., Z. Vinski., 39, T.XXIV/1,
XXV/3

Tomičić, 1999., 127, sl. 10; 229, 230. sl. 4; Slavonija; Baranja
i Srijem, 147., sl. 471

Sl. 11

OKOV

Popovac,

Slučajni nalaz, otkup

Dvodjelni štitasti okov, bronca, lijevanje, ukras krugolikom
lozicom

Dimenzije: duž.= 3 cm, š.= 1,8 cm

AMO- 636

Kasno avarsko vrijeme, 8. stoljeće

Literatura: D. Dimitrijević, J. Kovačević, Z. Vinski, 75, sl. 2,
87, sl. 28, 110, sl. 2

Sl. 12

OKOV

Popovac,

Slučajni nalaz, otkup

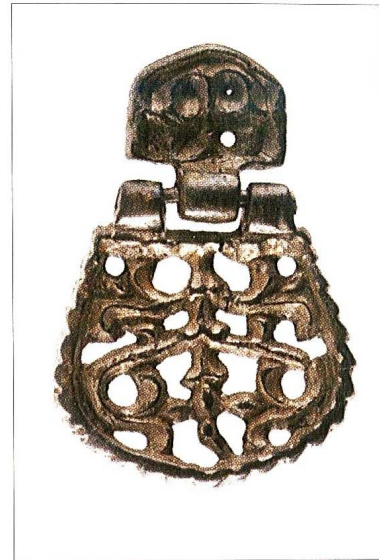
Okov remena dvodijelni. Bronca, lijevanje na proboj, ukrasi stiliziranom viticom

Dimenzije: duž.= 5 cm, š.= 3,5 cm

AMO- 634

Kasno avarsko vrijeme, 8. stoljeće

Literatura: D. Dimitrijević, J. Kovačević, Z.Vinski, 1962., 87, sl 27; 110, sl 2.

Sl. 13

JEZIČAC

Popovac,

Slučajni nalaz, otkup

Bronca, lijevanje na proboj u obliku slova U s dvije alke i okruglim perforacijama na tijelu

Dimenzije: duž.=2,9 cm, š.= d.=0,9 cm

AMO - 638

Kasno doba avarske prevlasti, kraj 8. i poč. 9. stoljeća

Literatura: DIMITRIJEVIĆ-KOVAČEVIĆ- VINSKI 1962., 47-49. sl. 30,

MRKOBRAĐ, 1980., 87, T.CXIV/1-9

Sl. 14

JEZIČAC

Popovac,

Slučajni nalaz, otkup

Bronca, lijevanje iz jednog komada na proboj, ukras okruglim perforacijama, ulomljen

Dimenzije: duž.= 2 cm, š.= 1,4 cm

AMO- 637

Kasno doba avarske prevlasti, kraj 8. i poč. 9. stoljeća

Literatura:

DIMITRIJEVIĆ-KOVAČEVIĆ-VINSKI 1962., 47-49, sl. 30., MRKOBRAĐ 1980., 87 T.CXIV/1-9

Sl. 15

ENKOLPION

Dalj „Crkvine“

Slučajni nalaz, otkup

Bronca, ostaci tkanine na stražnjoj strani. Centralno u plitkom reljefu prikazan lik Majke Božje u dugoj haljini u položaju oranta, na svakom kraku poprsje evanđelista. Križ je iz dva dijela tako da i druga strana ima isti motiv, ali je prekriven ostacima grube tkanine.

Dimenzije: vis.= 9,4 cm, š.= 4,2 cm, deblj.=1,2 cm

AMO – 111

Prva pol 11. stoljeća

Literatura: ERCEGOVIĆ-PAVLOVIĆ, 1980., 66-67 grob 226, T.XXI i T.XXXVIII/3,4,

BRUNŠMID 1904,83 Sl. 31/4., DEMO 2009., 479, T./16,1

KATALOG 2001/2002., 308, IV.34.,310, IV.36

Sl. 16a

Sl. 16

ENKOLPION

Dalj „Crkvine“

Slučajni nalaz, otkup

Bronca, lijevanje. Na prednjoj strani reljefni prikaz Krista široko raširenih ruku sa kratkim povojom oko bedara. Šake i stopala izrazito naglašeni. Na stražnjoj strani križa lik Majke Božje. Najsličniji su križevima iz Srijemske Mitrovice. Ušice za oves i na gornjoj i donjoj strani.

Dimenzije: vis.= 4,6 cm, š.= 2,6 cm

AMO – 657

Prva pol. 11. stoljeća

Literatura:

DEMO 2009.,479 T.16/16,1; ERCEGOVIĆ 1980., 66-67, grob 226, T.XXI i XXXVIII/3,4

Sl. 17

LUNULASTI PRIVJESAK

Bijelo Brdo,

Slučajni nalaz, otkup

Privjesak od bronce, lijevanje, pet istaknutih granula (kapljice), ukras ravnim geometrijskim linijama, tunelasta ušica za ovjes

Dimenzije: š.= 4,5 cm, vis.= 2,2 cm, deblj.= 0,1 cm; ušice 2,1 cm, promjer=0,4 cm

AMO – 2434

Bjelobrdska kultura, prva pol.11. stoljeća

Literatura:

Brunšmid, 1903/4, 35, sl.2/1,2 ; DEMO, 2009. 480-482, Sl. 37,2: 38 1a-5. BOJČIĆ 1984 219., sl.8 ; GIESLER 130., SL. 16/5,6., TUŠEK 1981, 20 T.1/5-9

Sl. 18

KARIČICA PLETENA

Bijelo Brdo,

Slučajni nalaz, otkup

Srebrna žica. Karičica se sastoji od nekoliko malih karičica spojene tako da izgleda kao pletenica. Na jednom kraju žica raskovana u pločicu i savijena na kraju. Na drugom kraju žica je malo raskovana i savijena tako da karičice ne ispadaju.

Dimenzije: š.= 2,2 cm, presjek= 0,4 cm , nastavak=0,5 cm

AMO - 2435 Bjelobrdska kultura, druga pol. 11. stoljeća

Literatura:

BRUNŠMID 1904.,42, sl. 7/10a i 11/b; DEMO 2009, 515., T.20/49., DIMITRIJEVIĆ, 1979., 22, T.19/11., TOMIČIĆ 1977., 24, sl.12., GIESLER, T.4/29,30

Sl. 19

„S“KARIČICA MALOFORMATNA

Bijelo Brdo,

Slučajni nalaz, otkup

Deblja srebrna žica, okruglog presjeka. Na jednom kraju odrezana. Na drugom raskovana u pločicu i savijena u obliku slova S. Lijevana.

Dimenzije: duž.= 2,5 cm, š.=1,8 cm, deblj.=0,4 cm, nastavak 0,5 cm.

AMO – 2436

Bjelobrdska kultura, druga pol. 11. stoljeća.

Literatura: DIMITRIJEVIĆ S., 1979, 196-199, T.29/6-10, 15, 19, 20., TOMIČIĆ 1997, 25, sl.14., GIESLER, 1981, 145-146., T.53 II/5,6

Sl. 20

KARIČICA SA „S“ ZAVRŠETKOM

Bijelo Brdo

Slučajni nalaz, otkup

Jednostavna karičica od srebrne žice, na jednom kraju žica raskovana i savijena u obliku slova S, na drugom je ravno odrezana.

Dimenzije: promjer= 2,9 cm, deblj. žice=0,2 cm, širina S nastavka 0,4 cm

AMO – 2437

Bjelobrdska kultura, prva pol. 11. stoljeća

Literatura: Brunšmid, 1903/4,39, Sl. 6/1-16, DEMO 2009., 447, Sl. 252.2a.2-2.2b.4., TOMIČIĆ 1997, 37-49., Sl. 32, 33, 34., SIMONI 2004, 34-47, 41/1,5.,25/7,8.

Sl. 21

Zaključak

Vrijeme velike seobe naroda i ranoga srednjeg vijeka je jedno turbulentno, politički nestabilno razdoblje, etnički vrlo složeno i isprepleteno. Raspad Rimskog Carstva, česte smjene vlasti, borbe na granici, učestali pljačkaški pohodi, slabljenje gospodarstva, novi etnikoni koji se nisu mogli stabilizirati i na miru organizirati, utjecali su na život u ovim prostorima. Stalna nesigurnost i neprekidne promjene bile su jedino što je bilo trajna konstanta na ovim prostorima. To je utjecalo na opstanak i rad kasnoantičkih radionica i zatečenoga romaniziranog stanovništva te na selektivni ostanak raznih entiteta koji su se pojavljivali, ostavljali više ili manje traga u materijalnoj ostavštini ili su ubrzo nestajali s političke pozornice.

Ako se vratimo na materijalnu ostavštinu iz tih vremena koja se nalazi u Arheološkom muzeju Osijek, vrlo lako ćemo uočiti da je ta ostavština vjerna preslika opisanog stanja u Panoniji.

Arheološki nalazi seobe naroda i ranoga srednjeg vijeka vrlo su upečatljivi svjedoci vremena u kojem su nastali. To su mahom pojedinačni, slučajni nalazi, pretežno iz uništenih grobova, uglavnom bez bližih podataka o okolnostima nalaza.

Izuzetak su nalazi iz arheološki istraženih grobova, koji se pojavljuju u vremenima kraćih ili nešto dužih stabilnijih političkih prilika (gepidski nalazi u Vinkovcima i više avaroslavenskih groblja u istočnoj Slavoniji i poglavito Srijemu).

Situacija se mijenja u vremenu 10.-12. stoljeća kad se pojavljuju veća groblja bjelobrdske kulture (Bijelo Brdo, Vukovar-Lijeva Bara, Đakovo, Zvonimirovo i dr.).

Rezimirajući iznesenu materiju možemo konstatirati da je područje istočne Slavonije imalo burnu povijest. Gotovo uvijek na granici carstava i interesnih sfera Istoka i Zapada. Možemo reći da je to jedan politički nemirni prostor u kojem su se vječno naguravale razne etničke skupine, narodi i moćne države za prevlast.

Posljedica toga je usitnjenost, raznolikost i raznorodnost arheološke ostavštine, na kojoj se manifestiraju različiti utjecaji, naročito u razdoblju od 400.-800. godine pa je ponekad teško odrediti pripada li neki predmet jednom ili drugom narodu, je li nastao u crnomorskim ili italjskim radionicama ili je produkt radionica romaniziranog stanovništva i kasnorimskih radioničkih centara.

Nešto je drugačija slika arheološke ostavštine 10.-12. stoljeća koja se manifestira kroz nalaze bjelobrdske kulture. Političke prilike na ovim prostorima smirile su se i stabilizirale nakon što su zadnji doseljenici u Karpatsku kotlinu, Mađari, zauzeli svoj etnički prostor.

Uređenje odnosa između mađarske države i slavenskog stanovništva na ovim prostorima omogućilo je stabilnost i otvorilo prostor svekolikom razvoju, što se ogleda u arheološkoj ostavštini bjelobrdske kulture koja pokazuje iste karakteristike na čitavom prostoru Karpatske kotline u vremenu 10. do kraja 12. stoljeća, bez obzira na etničke nositelje i radionice u kojima su nastale.

Arheološki materijal seobe naroda i ranog srednjeg vijeka u Arheološkom muzeju Osijek upravo vjerno oslikava političke, etničke i gospodarske prilike u istočnoj Slavoniji, Baranji i zapadnom Srijemu u vremenu od početka 5. do kraja 12. stoljeća.